

**IOANNIS PAULI PP. II SUMMI PONTIFICIS,
LITTERAE ENCYCLICAE «CENTESIMUS ANNUS»**

MIHAI D. VASILE*

Abstract. *Papal encyclical «Centesimus annus» promulgated in 1991 by Pope John Paul II constitutes a remarkable synthesis of the social doctrine of the Roman Catholic Church, a significant theorization of the place held by the Catholic Church in society. It presents the main coordinates of Church approach in order to defend the human rights, the Christian morality, the ecumenical vision and the theological dialogue.*

Keywords: *social doctrine of the Roman Catholic Church, social program, objective and subjective meaning of work, human development, solidarity, Christian ecumenism.*

Enciclica *Centesimus annus*, promulgată la 1 mai 1991 de către suveranul pontif Ioan Paul al II-lea, a fost adresată venerabililor frați întru episcopat, clerului, familiilor călugărești, credincioșilor bisericii catolice și tuturor oamenilor de bunăvoință, cu ocazia centenarului enciclicei *Rerum novarum*. Autorul enciclicei *Centesimus annus*, polonez de origine, pe nume Karol Wojtyła, a deținut funcția de arhiepiscop catolic al Cracoviei până în ziua de 16 octombrie 1978, când conclavul cardinalilor format din 111 membri l-a ales papă, după moartea neașteptată a papei Ioan Paul I, primind numele de Ioan Paul al II-lea, întronizat solemn la 22 octombrie 1978. Între primele preocupări ale papei Ioan Paul al II-lea a fost inițierea dialogului teologic cu Biserica Ortodoxă, printr-o vizită oficială la Patriarhia Ecumenică, la Constantinopol, între 28 și 30 noiembrie 1979. Declarația comună, dată în ziua de 30 noiembrie 1979 de către papa Ioan Paul al II-lea și Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Dimitrios I al Constantinopolului, evidențiază importanța dialogului teologic, numit „dialogul dragostei”, ce unește deja cele două „Biserici surori”, romano-catolică și ortodoxă, contribuind la căutarea unității în lumea creștină. Patriarhul ecumenic și suveranul pontif au anunțat totodată constituirea unei Comisii teologice mixte, aprobată de cele două Biserici și compusă din 30 membri romano-catolici și un număr de membri ortodocși, care reprezintă toate Bisericile ortodoxe autocefale. Patriarhia Română este reprezentată în Comisia mixtă ortodoxă-romano-catolică de către I.P.S. Mitropolit

* Prof. univ. dr., cercetător științific gr. I la Institutul de Filosofie al Academiei Române.

Nicolae Corneanu al Banatului și pr. prof. Ștefan Alexe. În 1998 papa Ioan Paul al II-lea a făcut o vizită Patriarhiei Române, iar în 2002 Patriarhul României, P.F. Teoctist, i-a întors vizita la Vatican.

Enciclica *Centesimus annus* este compusă din 6 capitole, precedate de o introducere.

Încă de la început *Centesimus annus* se raportează la *Rerum novarum*, nu numai în mod aniversar, ci și problematic, evidențiind că spre sfârșitul secolului al XIX-lea catolicismul s-a reafirmat în Germania ca urmare a politicii echilibrate a papei Leon al XIII-lea. Prin enciclicile sale, dar mai ales prin enciclica *Rerum novarum* asupra problemelor sociale, promulgată la 15 mai 1891, papa a căutat să împace catolicismul cu puternica mișcare muncitorească, ajunsă la mare importanță în Germania. Imperiul german, creat la 18 ianuarie 1871 de cancelarul Otto von Bismark, era la sfârșitul secolului al XIX-lea într-o susținută ascensiune economică și politică. Dezvoltarea industrială a Germaniei, în special, și a marilor puteri, în general, a generat creșterea numerică a proletariatului industrial, organizat la 28 septembrie 1864 într-o asociație internațională a muncitorilor (Internaționala I), și a produs creșterea în avalanșă a organizațiilor sindicale, a partidelor socialiste, muncitorești și social-democrate, astfel că problema condiției forței de muncă proletare devenise explozivă.

Act fondator al doctrinei sociale a Bisericii Catolice, enciclica *Rerum novarum* are ca subtitlu „Despre condiția muncitorilor”. Ea apare în plină revoluție industrială, al cărei revers social este apariția unor grave probleme sociale ale muncitorilor. Sub presiunea revoluțiilor, a revoltelor populare și a mișcărilor muncitorești, care s-au răspândit cu repeziciune în Europa și în SUA, au apărut și răspunsuri prin intermediul legislației sociale. Personalități catolice eminente, grupuri laice de reflexie și de acțiune se interesau de condiția muncitorilor punând la îndoială structura socială rezultată din aplicarea liberalismului economic, puneau întrebări creștinismului și filosofiilor sociale ale timpului, propuneau calea reformelor legislative și sugerau muncitorilor să-și ia destinul în propriile mâini.

Rerum novarum este structurată în 45 de paragrafe dispuse în 4 capitole precedate de o introducere cu 2 paragrafe și un paragraf final ca exhortație pentru instaurarea obiceiurilor creștine în viața socială¹. În paragrafele introductive, papa Leon al XIII-lea rezumă raporturile dintre patroni și muncitori la un conflict grav din cauza faptului că bogăția s-a concentrat în mâinile unui număr mic, iar cei mulți au fost lăsați într-o situație nemeritată de sărăcie, nefericire și mizerie. Starea de conflict major, grav și generalizat preocupă pe savanți și pe înțelepți, agită spiritele în deliberările publice, solicită perspicacitatea legislatorilor și a consilierilor guvernamentali. Secolul pe cale de a se încheia — remarcă papa Leon al XIII-lea — a distrus, fără să pună nimic în loc, vechile corporații protectoare ale celor săraci. Principii și sentimente religioase, legi și instituții publice au dispărut, muncitorii izolați și fără apărare au fost abandonați bunului plac al patronilor lipsiți de omenie și cupidității unei concurențe acerbe. Concentrarea capitalului,

¹ Leon al XIII-lea, *Rerum novarum*, texte officiel: *Acta Leonis XIII*, II (1891), texte français traduction du chanoine Tiberghien, Paris, Édition Spes, 1936, pp. 97-98.

a industriei și a comerțului a impus mulțimii proletarilor un jug servil insuportabil.

Referindu-se la soluțiile conflictului dintre capital și proletariat, papa Leon al XIII-lea analizează, în capitolul întâi, propunerea socialistă de suprimare a proprietății private și pune în evidență consecințele sale funeste². Argumentele aduse împotriva tezei socializării proprietății se referă la faptul că muncitorii, și așa lipsiți de minimul necesar, și-ar pierde orice speranță de prosperitate; omul prin esența sa are dreptul natural, stabil și perpetuu de a posedea; Dumnezeu i-a dat omului ca dar de stăpânire în comun pământul întreg; relațiile între proprietatea privată și munca salariată sunt de complementaritate și nu de conflict social; familia are nevoie de proprietate și patrimoniu propriu pentru a subzista; puterea civilă trebuie să protejeze familia de consecințele funeste ale proprietății colective.

Capitolul al II-lea formulează argumentele de drept ale Bisericii de a aborda într-o manieră eficace subiectul conflictului dintre muncă și capital. Punctul de plecare al Bisericii este acceptarea diferențelor și a inegalităților condițiilor. Ținând însă seamă de relația de complementaritate dintre muncă și capital ca și de principiul justiției sociale care guvernează datoriile reciproce ale muncitorilor și ale patronilor, papa Leon al XIII-lea apreciază că nivelul salariului trebuie să fie just, iar folosirea bunurilor și a bogățiilor trebuie să fie comună. Sărăcia nu este un oprobriu, ci trebuie tratată în spiritul carității creștine, al prieteniei și al iubirii fraterne.

Capitolul al III-lea analizează rolul statului în societatea industrială, anume statul trebuie să acționeze în interesul comun, în spiritul cetățeniei comune și al justiției distributive. Autoritățile statului trebuie să păzească binele public și privat și să intervină pentru protecția muncitorilor, a tradițiilor și a proprietății private. Puterea de stat trebuie să prevină grevele, să respecte demnitatea omului și să asigure repausul săptămânal prin determinarea prin lege a condițiilor de lucru și a duratei zilei de muncă.

Capitolul al IV-lea este consacrat evaluării funcțiilor corporațiilor în viața socială. Astfel, corporațiile muncitorești sunt considerate că au o influență binefăcătoare și o influență reglatoare a raportului dintre muncă și capital, dar trebuie „creștinate” pentru a-și dovedi întreaga utilitate pentru societate³.

De la *Rerum novarum* la *Centesimus Annus* au fost promulgate numeroase enciclice, pentru rezolvarea problemelor sociale în spiritul *Evangheliei*, care au întregit doctrina socială a Bisericii Romano-Catolice.

Astfel, patruzeci de ani mai târziu, prin enciclica *Quadragesimo anno*, din 15 mai 1931, papa Pius al XI-lea completează unele idei din *Rerum novarum* și stabilește noi poziții doctrinare față de problemele sociale recent apărute ca: problema muncii, organizarea sindicatelor, raporturile dintre patroni și muncitori. În aceeași perspectivă, papa Pius al XI-lea, în enciclica *Divini redemptoris* din 19 martie 1937, dezvoltă pe larg învățătura creștină despre om, familie și societate și evidențiază influențele nefaste ale comunismului ateu. Papa Ioan al XXIII-lea, în

² Louis, Christiaens, s.j. (ed.), *L'enseignement social de l'Eglise catholique et le monde du travail*, Genève, Bureau International du Travail, 1992, pp. 9-13.

³ Jean-Yves Calvez, *L'Homme, la société — L'enseignement social de l'Eglise*, Paris, Éditions Desclée de Brouwer, 1989, pp. 62-63.

enciclica *Pacem in terris* din 11 aprilie 1963, tratează despre condițiile păcii între toate națiunile lumii pe baza principiilor adevărului, justiției sociale, carității creștine și libertății umane. Conciliul Vatican II, în al 16-lea document adoptat, *Gaudium et spes* din 7 decembrie 1965, statuează rolul Bisericii Romano-Catolice în lumea contemporană. Papa Paul al VI-lea a promulgat două documente memorabile. Primul, intitulat *Populorum progressio*, din 26 martie 1967, este o enciclică referitoare la modificarea raportului de forțe pe scena internațională. În timp ce țările industrializate sunt tot mai bogate, țările lumii a treia au rămas dependente de țările dezvoltate.

În prelungirea Conciliului Vatican II, unde episcopii din lumea întreagă au discutat problemele popoarelor Asiei, Africii și Americii Latine, enciclica afirmă că dezvoltarea a devenit un alt nume pentru pace; că ea depășește creșterea economică prin finalitatea sa care este omul individual și social ca întreg; că mijloacele de acțiune socială și politică pentru atingerea finalității dezvoltării sunt responsabilizarea politică și economică a instituțiilor, a popoarelor pentru alegerea obiectivelor și a strategiilor de răspuns la sfidările majore ale timpului. Enciclica formulează pentru prima dată ideea unei ciocniri a civilizațiilor. În scrisoarea apostolică adresată cardinalului Roy din 14 mai 1971, intitulată *Octogesima adveniens*, papa Paul al VI-lea formulează soluții la noile nevoi ale unei lumi în schimbare. Tabloul lumii este relativ favorabil, cu o economie mondială în creștere, cu nivel de viață ameliorat într-o epocă a coexistenței pașnice, dar și cu noi probleme sociale ce își așteaptă răspunsul: explozia urbană, locul tinerilor și al femeilor în societate, șomajul, emigrația forței de muncă și a inteligenței din țările sărace spre țările dezvoltate, discriminările rasiale, sociale și politice.

Papa Ioan Paul al II-lea a promulgat trei enciclice relevante prin pozițiile teoretice complementare doctrinei sociale a Bisericii Romano-Catolice. Prima enciclică, intitulată *Laborem exercens* din 14 mai 1981, se referă la munca omenească în condițiile revoluției tehnice cu profunde consecințe asupra producției, organizării și relațiilor de muncă, bazată însă pe un concept unic: relațiile de muncă întemeiază demnitatea omului. La 90 de ani de la *Rerum novarum*, enciclica *Laborem exercens*, abordează trei probleme majore: sensul subiectiv și obiectiv al muncii; complementaritatea relațiilor dintre capital și muncă; dreptul la muncă în calitate de drept al omului. În noul context al muncii, muncitori, sindicate și patroni regăsesc fundamentul acțiunii lor comune și demnitatea lor în funcție de situația socială, politică și ideologică a fiecăruia.

A doua enciclică a papei Ioan Paul al II-lea, *Sollicitudo rei socialis*, din 30 decembrie 1987, se referă la problemele sociale ale dezvoltării umane, atât la nivel individual cât și etnic. Enciclica a apărut în contextul accentuării dezechilibrelor între Nord și Sud, între Vest și Est, ca și în interiorul țărilor industrializate. Tabloul lumii este descris în mod dramatic. Indicatorii economici, sociali, politici, culturali arată că situația țărilor defavorizate din lumea a treia, dar și a țărilor industrializate, s-a degradat în mod îngrijorător și că au apărut noi forme de sărăcie. Printre cauzele acestei evoluții figurează și conducătorii celor două blocuri de țări, ca și mecanismele perverse, dezintegrarea interdependenței națiunilor pe motive etnice, conflictul ideologic. Enciclica invită actorii sociali să

găsească soluția la problemele sărăciei și mizeriei în solidaritatea mondială, în dimensiunile ei morale, culturale, religioase, capabile să întărească socialul pentru a întări economicul care să dea prioritate săracilor în politicile dezvoltării și de asistență socială. Solidaritatea este calea păcii și a dezvoltării tuturor popoarelor lumii, consideră enciclica drept mesaj al Bisericii adresat lumii contemporane.

Ultima enciclopedică este *Centesimus annus*.

La problemele sociale și politice legate de munca umană, la un secol după *Rerum novarum* și în perspectiva sfârșitului de mileniu II, s-au adăugat evenimente istorice ale memorabilului an 1989 care au oferit subiecte noi de reflecție și au stimulat inspirația suveranului pontif, concretizată într-o sinteză remarcabilă a doctrinei sociale creștine. Enciclica este structurată în șase capitole principale, precedate de o *Introducere* unde sunt justificate scrierea și contextul istoric în care ea a fost concepută. Capitolul întâi (*Trăsături caracteristice ale enciclicei Rerum novarum*) este consacrat pentru a sublinia importanța, deschiderile și noutățile problematice și doctrinare aduse de *Rerum novarum*. Al II-lea capitol (*Spre „lucrurile noi” de astăzi*) înregistrează schimbările survenite în secolul trecut între cele două enciclice; al treilea capitol (*Anul 1989*) este considerat „foarte istoric”⁴ deoarece evidențiază consecințele crizei care a lovit lumea comunistă și arată că rațiunile eșecului „socialismului real” nu au fost de ordin tehnic sau militar, ci morale. Cauza principală a căderii blocului comunist și miza competiției dintre cele două blocuri au fost de natură spirituală și nu economică (sau nu economică în primul rând), apreciază suveranul pontif: „Adevăratul motiv al acestor înnoiri este însă golul spiritual produs de ateism, care a lăsat lipsite de orientare tinerele generații și în numeroase cazuri le-a făcut ca, în căutarea irezistibilă a identității proprii și a sensului vieții, să redescopere rădăcinile religioase ale culturii națiunilor lor și însăși persoana lui Cristos”⁵. Al IV-lea capitol (*Proprietatea privată și destinația universală a bunurilor*) reia problema proprietății private pe care deși o apără, o limitează: „proprietatea asupra bunurilor nu este un drept absolut, ci prin însăși natura ei de drept uman își are limitele proprii”⁶. Argumentul limitării constă în faptul că așa cum Pământul a fost dat în folosință întregii umanități, rezultatul proprietății private, anume bunurile, trebuie să fie date în utilizare comună.

Capitolul al V-lea (*Statul și cultura*) se referă la rolul statului în viața comunității umane și la faptul că viitorul popoarelor se decide pe terenul culturii. Ultimul capitol (*Omul e drumul Bisericii*) are un caracter pronunțat spiritual și religios.

Prima observație după lectura enciclicei *Centesimus Annus* este analiza explicită a domeniului social și politic al momentului în spiritul ecumenismului creștin. În al II-lea rând, enciclica face distincție între doctrina socială a Bisericii și

⁴ M. Patrick de Laubier, „Centesimus Annus. Un point de vue catholique”, în *Actes du troisième colloque „Travail, Cultures, Religions”*, présentés par Louis Christiaens, s.j., Genève, Publications du Bureau International du Travail, 1992, p. 16.

⁵ Ioan Paul al II-lea, Enciclica *Centesimus Annus*, adresată venerabililor frați într-un episcopat, clerului, familiilor călugărești, credincioșilor Bisericii Catolice și tuturor oamenilor de bună credință, cu ocazia centenarului *Rerum novarum*. Traducerea Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, editat de Organizația Catolică Internațională de Ajutoare «Kirche in Not», Nyiregyhaza, 1991, p. 37.

⁶ *Ibidem*, p. 46.

solicitudinea în pastorație, ca și între analiza socio-politică și teologie. *Centesimus Annus* nu vorbește numai de o doctrină socială creștină, ci de un program social pe baza dreptului suveranului pontif de a analiza în mod constant relațiile creștinilor catolici cu structurile economice și politice din țările lor. Papa are privilegiul de a se adresa credincioșilor săi în legătură cu problemele economice, sociale și politice. Doctrina socială a Bisericii Catolice cuprinde norme care guvernează viața economică și societatea, ca și modele de organizare a societății, fără să privilegieze vreunul în mod deosebit. În consecință, *Centesimus Annus* se limitează la o orientare globală pe care o socotește indispensabilă și ideală. Astfel, capitalismul are virtuțile sale, dar și elementele sale nocive de neignorat: „*Putem vorbi și astăzi, ca pe vremea enciclicei Rerum novarum, despre exploatarea inumană. În ciuda importantelor schimbări apărute în societățile cele mai avansate, carențele umane ale capitalismului, ce duc la dominația lucrurilor materiale asupra oamenilor, sunt departe de a fi dispărut*”⁷. Mulți oameni „*populează orașele lumii a treia, unde adesea sunt dezrădăcinați din punct de vedere cultural și unde se află în situații violent precare, fără posibilitatea de a se integra. Nu li se recunosc în fapt nici demnitatea, nici calitățile umane pozitive și uneori se încearcă eliminarea lor din istorie impunându-li-se anumite forme de control demografic contrare demnității umane*”⁸.

Descrierea politică a anului 1989 ocupă un loc central în economia enciclicei. Există diferiți factori care au contribuit la schimbările politice nesperate din țările din centrul și estul Europei. Eșecul ideologiei comuniste totalitare și vidul intelectual și de putere, care a produs căderea blocului comunist, sunt considerați factorii esențiali ai revoluțiilor mai mult sau mai puțin violente din Est. Enciclica constată sfârșitul unei anomalii politice rezultată din al II-lea război mondial care a perturbat nu numai viața națiunilor așa-zis socialiste, ci întreaga situație mondială. Pentru momentul istoric al apariției sale, *Centesimus annus* a formulat un corp de idei etice, politice și teologice capabile să facă față schimbărilor survenite în țările din Est. Sunt iterați factorii căderii regimurilor opresive, între care marile mișcări muncitorești din Polonia în numele solidarității⁹; ineficiența sistemului economic comunist, „*violarea drepturilor umane la inițiativă, la proprietate și la libertate în sectorul economiei*”¹⁰; și, în sfârșit, dezvăluirea esenței mincinoase a comunismului „*când oamenii își închipuie că dețin secretul unei organizări sociale perfecte care face imposibil răul, își închipuie că pot folosi și orice mijloc, chiar și violența și minciuna, pentru a o realiza. Politica devine atunci o «religie lumească» având iluzia că va construi raiul pe pământ*”¹¹.

Una dintre ideile de forță ale enciclicei este teoretizarea locului ocupat de Biserică în societate. În numele tuturor bisericilor creștine, și din țările foste comuniste, suveranul pontif declară pe bună dreptate că practicarea și cultura totalitarismului marxist comportă negarea Bisericii înseși. Între consecințele majore

⁷ *Ibidem*, pp. 51-52.

⁸ *Ibidem*, p. 52.

⁹ *Ibidem*, p. 35.

¹⁰ *Ibidem*, p. 36.

¹¹ *Ibidem*, p. 38.

ale anului 1989, enciclica așează întâlnirea dintre Biserică și mișcarea muncitorească¹², dar și faptul că la nivel individual, social, regional și național s-au acumulat tensiuni explozive și este nevoie de „*structuri internaționale capabile să intervină spre a arbitra corespunzător conflictele care apar între națiuni*” și de efort de lungă durată „*pentru reconstruirea morală și economică în țările care au părăsit comunismul*”¹³. Fără a se erija într-o instituție posesoare a comenzii în societate, Biserica se situează — afirmă papa Ioan Paul al II-lea — la nivelul de autoritate centralizată, de referință morală, culturală și istorică, de organizare independentă și implicată social în calitate de interlocutor al realității sociale, modulându-și răspunsurile în funcție de evenimente. Pe de o parte, trebuie renunțat la iluzia ecleziologică după care Biserica istorică ar fi deasupra oricărei ideologii și „prize” sociale și politice; pe de altă parte trebuie corectată tendința de a nu vedea decât o Biserică înregimentată și confiscată de forțele sociale, politice și culturale. Luând în considerare raportul dintre Biserică și puterea politică, enciclica „*apreciază sistemul democratic ca sistem care asigură participarea cetățenilor la opțiunile politice și garantează supușilor posibilitatea de a-și alege și controla cărmuitorii sau de a-i înlocui în mod pașnic, când consideră oportun*”¹⁴.

Enciclica insistă, de altfel, asupra rolului fundamental al statului în lumea contemporană. În raport cu societatea civilă, implicit cu Biserica, statul trebuie să evite două erori: prima este eroarea de a etatiza mijloacele de producție, iar a doua este eroarea de a lăsa cu totul liberă „fără control public” economia de piață¹⁵. Nici o economie planificată de către stat, dar nici o economie liberă, sălbatic autonomizată, este poziția suveranului pontif de la înălțimea căreia papa Ioan Paul al II-lea afirmă necesitatea responsabilității statului față de economic. Statul este în serviciul lucrătorilor și trebuie să apere drepturile celor mai slabi, determinând cadrul juridic capabil să permită derularea raporturilor economice. Statul nu trebuie să privilegieze un model economic — planificare sau economia de piață care a învins după 1989 — ci trebuie să subordoneze modelul principiilor etice pe care se întemeiază. Astfel, o „anumită egalitate” între partide va reduce inegalitățile sociale evidente, iar depășirea relației de putere „stăpân-sclav” va conferi demnitate și libertate muncii. Papa Ioan Paul al II-lea invocă necesitatea aplicării principiilor complementarității puterilor, subsidiarității și solidarității în dezvoltarea economică. Libertatea umană nu este deci fără limite în sensul că liberalismul economic nu are sens decât dacă este respectată etica solidarității. Pe plan național ca și pe plan internațional, dezvoltarea popoarelor începe cu reducerea injustițiilor și a cauzelor de conflict.

Criticii etatismului comunist trebuie să i se adauge critica consecințelor militare ale progresului tehnologic nelimitat. În 1989 nu a învins capitalismul sălbatic ci capitalismul subordonat principiului libertății umane integrale¹⁶, ceea ce

¹² *Ibidem*, p. 40.

¹³ *Ibidem*, p. 41.

¹⁴ *Ibidem*, p. 70.

¹⁵ *Ibidem*, p. 31.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 85-86.

impune nu numai „mondializarea economiei“ în forme democratice, ci și un control juridic asupra statului și fundamentarea lui etico-religioasă. Munca, proprietatea privată și profitul sunt cu totul morale câtă vreme sunt măsurate cu ajutorul solidarității cu aproapele.

Doctrina socială a Bisericii din *Centesimus Annus* se concentrează asupra omului, plasând demnitatea omului în centrul mesajului social, deoarece concepția despre om are o repercusiune inevitabilă asupra moralei sociale ca și asupra oricărui proiect social și politic. De aceea Biserica Romano-Catolică a considerat că trebuie să ia poziții radicale când este vorba despre apărarea drepturilor omului, punându-se în serviciul comunității umane în ansamblul ei. Viziunea enciclică nu este numai socială și biblică, ci și ecumenică, concepută ca un instrument de evanghelizare, ca o nouă manieră de legătură între limbajul politic și limbajul misionar¹⁷.

Centesimus annus rămâne rămâne un document de mare importanță și de actualitate etică, politică și socială. Papa Ioan Paul al II-lea pune alături experiența tradițională a catolicismului în domeniul social, interpretarea evenimentelor prezente și sarcinile sociale și misionare imediate, dar și falsele identificări pe care Biserica nu trebuie să și le asume. Astfel, Biserica nu poate să impună întregii societăți viziunea creștină despre bine și despre stat, deoarece ar da dovadă de „pelagianism politic“¹⁸, dar trebuie să facă față temerilor, incertitudinilor și sentimentelor de neputință ale credincioșilor creștini. Cu această misiune și credință, în mijlocul fragilității istoriei și al precarității lumii, Biserica poate depăși dezordinea și mizeria umană¹⁹.

EDIȚII

Ioannis Pauli PP. II Summi Pontificis, Litterae Encyclicae «*Centesimus Annus*», venerabilibus in episcopatu fratribus clericisque et religiosis familiis ecclesiae catholicae fidelibus universis necnon bonae voluntatis hominibus saeculo ipso encyclicis ab editis litteris *Rerum novarum* transacto, Libreria Editrice Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, MCMXCI.

Del Sommo Pontefice Giovanni Paolo II, Lettera enciclica *Centesimus Annus*, ai venerati fratelli nell' episcopato al clero alle famiglie religiose ai fedeli della Chiesa Cattolica e a tutti gli uomini di buona volontà nel centenario della *Rerum novarum*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1991.

Du Souverain Pontife Jean-Paul II, Lettre encyclique *Centesimus Annus*, à ses frères dans l'épiscopat, au clergé, aux familles religieuses, aux fidèles de l'Église Catholique et à tous les hommes de bonne volonté à l'occasion du centenaire de l'encyclique *Rerum novarum*, Cité du Vatican, Libreria Editrice Vaticana, Typographie Polyglotte Vaticane, 1991.

Ioan Paul al II-lea, Enciclica *Centesimus Annus*, adresată venerabililor frați întru episcopat, clerului, familiilor călugărești, credincioșilor Bisericii Catolice și tuturor oamenilor de bună credință, cu ocazia centenarului *Rerum novarum*. Traducerea Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, editat de Organizația Catolică Internațională de Ajutorare «Kirche in Not», Nyiregyhaza, 1991.

¹⁷ Ion Bria, „Centesimus Annus. Un Point de vue orthodoxe“, în *Acte du troisième colloque „Travail, Cultures, Religions“*, ed. cit., p. 39.

¹⁸ *Ibidem*, p. 40.

¹⁹ F. Furger, *Christliche Sozialethik*, Stuttgart, Kohlhammer, 1991, p. 37.

BIBLIOGRAFIE

- Christiaens Louis, s.j. (ed.), *L'enseignement social de l'Église catholique et le monde du travail*, Genève, Bureau International du Travail, 1992;
- Calvez Jean-Yves, *L'homme, la société — L'enseignement social de l'Église*, Paris, Éditions Desclée de Brouwer, 1989;
- Leon al XIII-lea, *Rerum novarum*, texte officiel: *Acta Leonis XIII*, 11 (1891), texte français, traduction du chanoine Tiberghien, Paris, Éditions Spes, 1936, pp. 97-144;
- de Laubier M. Patrick, *Centesimus Annus. Un point de vue catholique*, în: *Actes du troisième colloque „Travail, Cultures, Religions“*, présentés par Louis Christiaens, s.j., Genève, Publications du Bureau International du Travail, 1992, pp. 16-17;
- Bria Ion, „Centesimus Annus. Un point de vue orthodoxe“, în: *Acte du troisième colloque „Travail, Cultures, Religions...“*, pp. 37-40;
- Furger F., *Christliche Sozialethik*, Stuttgart, Kohlhammer, 1991.